INSTYTUT ORIENTALISTYKI
ZAKŁAD POLITYKI JĘZYKOWEJ I BADAŃ NAD MNIEJSZOŚCIAMI

prof. UAM dr hab. Tomasz Wicherkiewicz
Zakład Polityki Językowej i Badań nad Mniejszościami w Instytucie Orientalistyki
Wydział Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
wicher@amu.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr **Zofii Anny Kurzawińskiej**

Japońskie, polskie i rosyjskie otoczenie literackie Bronisława Piłsudskiego

przygotowanej na **Wydziale Humanistycznym**
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
pod kierunkiem prof. dra hab. **Alfreda F. Majewicza**

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr Zofii Anny Kurzawińskiej pt. *Japońskie, polskie i rosyjskie otoczenie literackie Bronisława Piłsudskiego* została przygotowana pod kierunkiem prof. dra hab. Alfreda F. Majewicza i przedstawiona Radzie Dyscypliny Literaturoznawstwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu jako podstawa ubiegania się o nadanie stopnia doktora. Rozprawa liczy 345 stron i składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, obszernej bibliografii, aneksu oraz indeksu osobowego. Już sam układ pracy świadczy o znacznym zakresie podjętych badań i ambicji Autorki, której zamiarem było przedstawienie możliwie pełnej rekonstrukcji środowisk literackich i intelektualnych, z którymi Bronisław Piłsudski pozostawał w kontakcie na różnych etapach swojego życia.

Temat rozprawy należy uznać za bardzo trafny i dobrze uzasadniony zarówno z punktu widzenia historii literatury, jak i szerzej rozumianych badań nad kontaktami międzykulturowymi. Bronisław Piłsudski należy do grona najwybitniejszych polskich badaczy Dalekiego Wschodu, a jednocześnie pozostaje postacią wymykającą się prostym klasyfikacjom dyscyplinarnym. Był

etnografem, językoznawcą terenowym, dokumentalistą kultur rdzennych Sachalinu i Hokkaido, uczestnikiem życia intelektualnego kilku krajów, autorem tekstów naukowych i publicystycznych oraz osobą utrzymującą liczne kontakty z przedstawicielami środowisk literackich Rosji, Japonii i Polski. Jego biografia od wielu lat stanowi przedmiot zainteresowania historyków, etnologów, japonistów, antropologów oraz językoznawców, natomiast stosunkowo rzadziej staje się przedmiotem systematycznych badań literaturoznawczych. Już z tego względu wybór problematyki należy ocenić pozytywnie.

Rozprawa wpisuje się w wieloletni nurt badań prowadzonych w Polsce i za granicą nad spuścizną Bronisława Piłsudskiego. Szczególne znaczenie miały prace realizowane w ramach międzynarodowego projektu *International Committee for the Restoration and Assessment of B. Piłsudski's Work* (ICRAP) oraz wielotomowej edycji *Collected Works of Bronisław Piłsudski*, które stworzyły podstawy źródłowe dalszych badań nad jego działalnością naukową, społeczną i publicystyczną. Autorka traktuje swoją rozprawę jako uzupełnienie tych przedsięwzięć, koncentrując uwagę na relacjach Bronisława Piłsudskiego z szeroko rozumianym środowiskiem literackim. Tak określony kierunek badań odpowiada rzeczywistej luce w dotychczasowych badaniach nad Bronisławem Piłsudskim.

Już po lekturze pierwszych kilkudziesięciu stron rozprawy staje się jednak widoczne, że jej rzeczywiste ambicje wykraczają daleko poza zakres sugerowany przez sam tytuł. W istocie Autorka podejmuje próbę przedstawienia nie tylko kontaktów literackich Bronisława Piłsudskiego, lecz także całego środowiska intelektualnego, naukowego i kulturowego, w którym funkcjonował przez niemal całe życie. Z jednej strony świadczy to o dużej odwadze badawczej i szerokich horyzontach poznawczych. Z drugiej jednak powoduje, że zakres rozprawy staje się niezwykle rozległy, a miejscami wręcz trudny do objęcia jednolitą perspektywą metodologiczną. Już na tym etapie lektury pojawia się bowiem pytanie, czy tak szeroko zakreślony przedmiot badań pozostaje jeszcze możliwy do konsekwentnego opracowania w ramach jednej rozprawy doktorskiej.

Największą wartością rozprawy jest rozległość wielojęzycznej kwerendy i dokonana na jej podstawie rekonstrukcja środowisk związanych z Bronisławem Piłsudskim. Zasadnicze ograniczenie pracy wynika natomiast z niewystarczającego przełożenia zgromadzonego materiału na wyraźnie sformułowaną syntezę interpretacyjną. Wartościowe obserwacje dotyczące trans-

feru kulturowego, tłumaczeń, korespondencji i sieci kontaktów pozostają rozproszone i nie tworzą konsekwentnie rozwijanego modelu wyjaśniającego.

Uwagi te nie przesądzają o końcowej ocenie rozprawy. Dalsza analiza zostanie podporządkowana kryteriom określonym w art. 187 ust. 1–2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Zgodnie z ust. 1 rozprawa doktorska powinna prezentować ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie oraz wykazywać umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, natomiast zgodnie z ust. 2 jej przedmiotem powinno być oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Ocenę tych kryteriów poprzedza omówienie celów, konstrukcji i metodologii dysertacji.

Cele rozprawy, jej konstrukcja i metodologia

Pierwszym zagadnieniem wymagającym szczegółowego omówienia jest sposób zdefiniowania przez Autorkę przedmiotu badań, przyjętych celów badawczych oraz zastosowanej metodologii. W mojej ocenie właśnie w tej części ujawniają się zarówno największe ambicje rozprawy, jak i jej najistotniejsze ograniczenia. Nie są to uwagi natury wyłącznie formalnej. W przypadku rozprawy doktorskiej sposób sformułowania problemu badawczego oraz dobór metod stanowią bowiem fundament, od którego zależy ocena wszystkich pozostałych elementów dysertacji.

Autorka już we Wstępie wskazuje, że zamierza przedstawić „japońskie, polskie i rosyjskie otoczenie literackie Bronisława Piłsudskiego", a jednocześnie deklaruje, iż rozprawa ma uzupełniać stan badań rozwijany w ramach międzynarodowego projektu ICRAP oraz stanowić dopełnienie wieloletnich prac nad edycją spuścizny Bronisława Piłsudskiego. Nie traktuje zatem pracy jako całkowicie autonomicznego przedsięwzięcia, lecz jako element większych projektów naukowych. Taka perspektywa sama w sobie nie budzi zastrzeżeń, ponieważ współczesna humanistyka powinna i często rozwija się poprzez wieloletnie projekty zespołowe. Nie zwalnia to jednak autorki dysertacji z obowiązku jednoznacznego określenia własnego problemu badawczego oraz wskazania, na czym polega jej indywidualny wkład w rozwój dyscypliny. W tym zakresie odczuwam jako recenzent pewien niedosyt.

Najbardziej zasadnicza trudność dotyczy pojęcia „otoczenia literackiego", uczynionego osią konstrukcyjną całej rozprawy. Termin ten pojawia się w tytule i kolejnych rozdziałach, lecz nie zostaje zdefiniowany w sposób pozwalający traktować go jako kategorię metodologiczną. Nie wiadomo, czy oznacza: (1) środowisko twórców literatury, (2) krąg lekturowy Bronisława Piłsudskiego, (3) jego kontakty korespondencyjne, (4) relacje wpływu czy też (5) późniejszą recepcję jego biografii. Zamiast definicji operacyjnej czytelnik otrzymuje szerokie, intuicyjne rozumienie pojęcia, którego zakres rozszerza się wraz z rozwojem narracji.

W obrębie analizowanego „otoczenia literackiego" znajdują się obok siebie pisarze, tłumacze, etnografowie, dziennikarze, działacze społeczni, muzealnicy, wydawcy, badacze kultury i politycy, a także osoby, których związek z Bronisławem Piłsudskim polega przede wszystkim na późniejszym zainteresowaniu nim lub jego biografią. Tak szerokie ujęcie można uzasadnić przez odwołanie do badań nad środowiskami intelektualnymi, historią kultury albo transferem wiedzy, wymaga ono jednak wskazania kryteriów doboru materiału. Autorka nie określa kryteriów włączania poszczególnych osób, tekstów i zjawisk do analizowanego „otoczenia", co utrudnia ocenę kompletności i reprezentatywności korpusu. Dobór materiału sprawia miejscami wrażenie raczej rezultatu sukcesywnie prowadzonej kwerendy niż konsekwentnie realizowanego projektu badawczego.

Z podobnym problemem spotykamy się przy formułowaniu celów rozprawy. We Wstępie odnajdujemy ich kilka: uzupełnienie dotychczasowych badań, uporządkowanie rozproszonego materiału, przedstawienie mniej znanych kontaktów Bronisława Piłsudskiego, wzbogacenie wiedzy o jego działalności oraz wskazanie nowych kontekstów literackich. Wszystkie te zamierzenia są niewątpliwie wartościowe. Trudniej jednak wskazać jeden nadrzędny problem naukowy, którego rozwiązaniu podporządkowane byłyby wszystkie pozostałe cele. W konsekwencji rozprawa przybiera charakter pracy wielocelowej, co w praktyce oznacza, że poszczególne rozdziały realizują odmienne zadania badawcze. Jedne mają charakter rekonstrukcji biograficznej, inne przedstawiają dzieje określonych środowisk, jeszcze inne analizują recepcję Bronisława Piłsudskiego w późniejszej literaturze. Każdy z tych kierunków jest sam w sobie interesujący, lecz ich jednoczesna realizacja powoduje rozproszenie zasadniczej argumentacji.

Szczególnie odczuwalny jest brak jednoznacznie sformułowanej hipotezy badawczej. Rozumiem, że w humanistyce nie każda rozprawa musi przyjmować postać klasycznej weryfikacji hipotezy. Coraz częściej mamy do czynienia z badaniami eksploracyjnymi lub rekonstrukcyj-

nymi, których celem jest opis wcześniej nieopracowanego zjawiska. Nawet w takim przypadku czytelnik powinien jednak wiedzieć, jaka zasadnicza teza organizuje wywód. W omawianej rozprawie takiej tezy w istocie nie odnajduję. Autorka niezwykle szczegółowo odpowiada na faktograficzne pytania: **z kim** kontaktował się Bronisław Piłsudski, **kiedy** utrzymywał określone relacje oraz **jakie** były ich okoliczności. Znacznie rzadziej odpowiada natomiast na pytania, **dlaczego** relacje te mają zasadnicze znaczenie dla historii literatury lub historii kultury oraz **w jaki sposób** zmieniają dotychczasowy obraz Bronisława Piłsudskiego jako uczestnika międzynarodowego życia intelektualnego.

Nieco problematyczny wydaje się również sposób określenia dyscyplinarnej tożsamości rozprawy. Formalnie została ona przygotowana w dyscyplinie literaturoznawstwo, jednak znaczna część analiz wykracza daleko poza klasycznie rozumiane badania literackie. Autorka bardzo swobodnie porusza się po obszarze (historii) etnologii, historii Syberii, dziejów kolonizacji (rosyjskiej), antropologii kultury, historii Japonii, historii nauki oraz biografistyki. Nie traktuję tego jako zarzutu. Przeciwnie, uważam interdyscyplinarność za jedną z największych wartości współczesnej humanistyki. Mam jednak wrażenie, że w omawianej rozprawie zabrakło refleksji nad konsekwencjami tak szeroko zakrojonego podejścia. W rezultacie literatura staje się niekiedy jedynie jednym z elementów bardzo rozbudowanej narracji historycznej, podczas gdy z perspektywy dyscypliny powinna pozostawać jej głównym przedmiotem.

Podobne uwagi dotyczą konstrukcji całej pracy. Układ rozdziałów jest logiczny i przejrzysty, jednak ich wewnętrzna organizacja pozostawia pewne wątpliwości. Poszczególne partie rozprawy zostały zbudowane przede wszystkim wokół kolejnych postaci pojawiających się w życiu Bronisława Piłsudskiego. Taki sposób prezentacji ułatwia orientację w bogatym materiale faktograficznym, lecz prowadzi do fragmentaryzacji i schematyczności organizacji narracji: po przedstawieniu sylwetki danej osoby następuje rekonstrukcja jej związków z Piłsudskim, po czym wywód przechodzi do następnego bohatera. Zamiast pogłębiania jednego problemu badawczego czytelnik otrzymuje sukcesywnie rozszerzany katalog osób należących do analizowanego środowiska.

Przyjęty sposób pracy przyniósł wartościowe kompendium wiedzy o kontaktach Bronisława Piłsudskiego z przedstawicielami świata nauki i literatury trzech obszarów kulturowych. Zgromadzony materiał będzie z pewnością punktem odniesienia dla kolejnych badaczy. Jego po-

tencjał interpretacyjny został jednak wykorzystany jedynie częściowo, a najmocniejszą stroną rozprawy pozostają dokumentacja i rekonstrukcja faktów.

Ogólna wiedza teoretyczna Kandydatki w dyscyplinie literaturoznawstwo (art. 187 ust. 1)

Pierwszą z przesłanek, których spełnienie recenzent zobowiązany jest ocenić zgodnie z art. 187 ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, jest wykazanie przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora ogólnej wiedzy teoretycznej w reprezentowanej dyscyplinie. W przypadku przedłożonej rozprawy odpowiedź na to pytanie nie sprowadza się do prostego stwierdzenia obecności obszernej bibliografii czy licznych odwołań do literatury przedmiotu. Ocena musi dotyczyć przede wszystkim tego, czy zgromadzona wiedza została wykorzystana świadomie, krytycznie i w sposób pozwalający na prowadzenie samodzielnego dyskursu naukowego.

Nie mam wątpliwości, że mgr Zofia Kurzawińska dysponuje rozległą wiedzą dotyczącą życia i działalności Bronisława Piłsudskiego oraz kontekstu historycznego, kulturowego i intelektualnego, w którym funkcjonował. Potwierdzają to między innymi kompetentne przedstawienie historii projektu ICRAP i edycji spuścizny Piłsudskiego we Wprowadzeniu (s. 11–17), krytyczne zestawienie rosyjskiego materiału biograficznego i pamiętnikarskiego, w tym dziennika Iwana P. Juwaczowa (s. 47–73), oraz wykorzystanie źródeł japońskich i opracowań dotyczących kontaktów polsko-japońskich (s. 74–154). Autorka nie ogranicza się do opracowań syntetycznych, lecz sięga po edycje źródłowe, korespondencję, wspomnienia i teksty rozproszone, porównując ustalenia powstałe w odmiennych tradycjach badawczych.

Na tym tle widoczne są jednak znowu ograniczenia teoretyczne rozprawy. Przedmiot badań – funkcjonowanie Bronisława Piłsudskiego na styku kultur polskiej, rosyjskiej i japońskiej – sprzyjałby szerszemu wykorzystaniu narzędzi studiów nad transferem kulturowym, historii transnarodowej, komparatystyki kulturowej lub transkulturowości. Autorka sygnalizuje procesy pośrednictwa pomiędzy kulturami, lecz nie czyni z nich kategorii systematycznie porządkującej materiał. Zasadne byłoby w tym miejscu odniesienie do reprezentatywnych ujęć np. Wolfganga Welscha oraz Michela Espagne'a i Michaela Wernera.

Najwyraźniej widać to w sposobie operowania pojęciem transkulturowości. Autorka wielokrotnie podkreśla, że Bronisław Piłsudski funkcjonował pomiędzy kulturami, językami i środo-

wiskami intelektualnymi, ale obserwacja ta pozostaje głównie elementem opisu biograficznego. Nie zostaje rozwinięta w narzędzie pozwalające wyjaśnić mechanizmy pośrednictwa, selekcji i przekształcania wiedzy. Nie przesądza to o wartości analiz, lecz wskazuje niewykorzystaną możliwość ich teoretycznego pogłębienia.

Podobne zastrzeżenie odnosi się do samego rozumienia literatury. W toku wywodu pojęcie to obejmuje zarówno dzieła literackie *sensu stricto*, jak i korespondencję, pamiętniki, artykuły prasowe, teksty naukowe, wspomnienia oraz różnego rodzaju świadectwa biograficzne. Tak szerokie rozumienie literatury nie jest oczywiście błędem. Wymaga jednak jednoznacznego uzasadnienia metodologicznego. W przeciwnym razie zaciera się granica pomiędzy analizą literacką a rekonstrukcją historyczną. W kilku miejscach rozprawy miałem wrażenie, że ciężar argumentacji przesuwa się właśnie w stronę historii kultury i biografistyki, podczas gdy problematyka literacka schodzi na drugi plan.

Warto zwrócić uwagę również na sposób prowadzenia dyskusji z wcześniejszym stanem badań. Autorka bardzo sumiennie referuje poglądy swoich poprzedników, wykazuje dobrą orientację w literaturze przedmiotu i potrafi wskazać najważniejsze kierunki dotychczasowych badań. Zdecydowanie rzadziej decyduje się jednak na wyraźniejszą polemikę z istniejącymi interpretacjami. W wielu miejscach przyjmuje rolę badaczki-dokumentalistki porządkującej i uzupełniającej wcześniejsze ustalenia, natomiast stosunkowo rzadko formułuje własne stanowisko wobec kwestii spornych. Nie jest to wada dyskwalifikująca rozprawę, ale z pewnością wpływa na odbiór jej teoretycznej dojrzałości. Od doktoratu oczekuje się bowiem nie tylko bardzo dobrej znajomości literatury przedmiotu, lecz także gotowości do prowadzenia z nią krytycznego dialogu.

Reasumując, uważam, że kryterium określone w art. 187 ust. 1 w zakresie ogólnej wiedzy teoretycznej zostało spełnione. Rozprawa dowodzi, iż mgr Zofia Kurzawińska dysponuje rozległą wiedzą w dyscyplinie oraz bardzo dobrą orientacją w międzynarodowych badaniach nad Bronisławem Piłsudskim. Zastrzeżenia dotyczą niewystarczającego wykorzystania współczesnych narzędzi metodologicznych i zbyt ostrożnego formułowania własnego stanowiska, nie zaś poziomu przygotowania merytorycznego Kandydatki.

Umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej (art. 187 ust. 1)

Drugim elementem podlegającym obligatoryjnej ocenie jest ustalenie, czy przedłożona rozprawa dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W praktyce oznacza to konieczność odpowiedzi nie tylko na pytanie o zakres wykonanej kwerendy czy poprawność warsztatu badawczego, ale przede wszystkim o stopień samodzielności intelektualnej Autorki: umiejętność formułowania własnych problemów badawczych, krytycznej analizy źródeł, świadomego doboru metod oraz wyprowadzania samodzielnych wniosków z przeprowadzonych analiz. W mojej ocenie właśnie w tym obszarze rozprawa prezentuje obraz najbardziej złożony i wymagający szczególnie wyważonej oceny.

Samodzielność organizacyjną i warsztatową potwierdza skala wielojęzycznej kwerendy, lecz dla oceny tego kryterium ważniejszy jest sposób pracy ze źródłami. Autorka świadomie dobiera materiały o różnym statusie – korespondencję, dzienniki, wspomnienia, teksty prasowe, utwory literackie i opracowania biograficzne – zestawia świadectwa powstałe w odmiennych obiegach kulturowych oraz zachowuje ostrożność tam, gdzie rozbieżności nie pozwalają na jednoznaczne rozstrzygnięcie. Dobrze pokazują to partie poświęcone dziennikowi Juwaczowa i rosyjskiemu Dalekiemu Wschodowi (s. 47–73) oraz rozdział japoński (s. 74–154).

Wysoko oceniam również sposób wykorzystania źródeł biograficznych i korespondencji. Rozprawa pokazuje, że Autorka potrafi krytycznie odczytywać materiały o bardzo różnym charakterze, zestawiać je ze sobą i rekonstruować na ich podstawie przebieg relacji pomiędzy Bronisławem Piłsudskim a przedstawicielami różnych środowisk intelektualnych. W wielu miejscach wywód prowadzony jest z dużą ostrożnością interpretacyjną. Autorka unika formułowania kategorycznych sądów tam, gdzie materiał źródłowy nie daje wystarczających podstaw do jednoznacznych rozstrzygnięć. Taka postawa świadczy o dojrzałości warsztatowej i należy ją ocenić pozytywnie.

Samodzielność interpretacyjna jest jednak słabiej wyeksponowana niż samodzielność kwerendalna. W rozdziale japońskim (s. 74–154) zgromadzony materiał pozwala analizować środowisko jako sieć pośrednictwa – z określeniem centralnych postaci, kierunków przepływu tekstów i idei oraz roli instytucji – tymczasem wywód pozostaje głównie sekwencją rekonstrukcji kolejnych relacji. Autorka częściej referuje rozbieżne ustalenia wcześniejszych badaczy, niż wyraź-

nie je rozstrzyga i formułuje własny model wyjaśniający. Nie przesądzając o konieczności zastosowania narzędzi historii transnarodowej lub studiów nad transferem kulturowym, uważam, że pozwoliłyby one wyraźniej wyeksponować autorski charakter rozprawy.

Uwzględniając całość przedstawionych argumentów, stwierdzam, że kryterium określone w art. 187 ust. 1 w zakresie umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej zostało spełnione. Dysertacja dowodzi samodzielności zwłaszcza w organizacji kwerendy, krytycznym zestawianiu źródeł i opracowaniu materiału wielojęzycznego. Mocniejsze wyrażenie samodzielności interpretacyjnej wymagałoby odważniejszego formułowania własnych propozycji teoretycznych i bardziej zdecydowanego dialogu z wcześniejszymi badaniami, nie zmienia to jednak pozytywnej oceny tego kryterium.

Oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (art. 187 ust. 2)

Zgodnie z art. 187 ust. 2 przedmiotem rozprawy doktorskiej powinno być oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W omawianym przypadku wkład Autorki należy oceniać na trzech poziomach: poszerzenia bazy źródłowej, nowych ustaleń faktograficznych oraz syntezy materiałów funkcjonujących dotychczas w odrębnych obiegach językowych i badawczych.

Po pierwsze, rozprawa poszerza bazę źródłową przez wspólne opracowanie materiałów rosyjskich, japońskich, polskich i anglojęzycznych, w tym dziennika Iwana P. Juwaczowa i świadectw związanych z rosyjskim Dalekim Wschodem (s. 47–73). Po drugie, przynosi nowe ustalenia faktograficzne dotyczące uczestników i instytucji japońskiego otoczenia Piłsudskiego, widoczne zwłaszcza w analizach relacji z Futabateiem Shimeiem i działalności Towarzystwa Polsko-Japońskiego (s. 74–154). Po trzecie, tworzy nową syntezę: łączy w jednej monografii ustalenia rozproszone dotąd w kilku tradycjach narodowych i pozwala ujrzeć Bronisława Piłsudskiego jako uczestnika międzynarodowej sieci wymiany wiedzy. Nie wszystkie szczegółowe ustalenia mają jednakowy stopień nowości, lecz ich zestawienie prowadzi do obrazu niedostępnego w ramach jednej wcześniejszej tradycji badawczej.

Szczególnie widoczne staje się to przy analizie środowiska japońskiego, które – w mojej ocenie – stanowi najbardziej wartościową część całej rozprawy. Zebrany materiał pozwala dostrzec niezwykle złożoną sieć relacji obejmujących uczonych, tłumaczy, literatów, wydawców i dzia-

łaczy społecznych. Autorka przekonująco pokazuje, że Piłsudski nie był jedynie biernym uczestnikiem tych kontaktów, lecz odgrywał rolę aktywnego pośrednika pomiędzy odmiennymi tradycjami kulturowymi. Właśnie tutaj aż nasuwa się możliwość sformułowania szerszej tezy dotyczącej mechanizmów transferu wiedzy pomiędzy Europą Środkowo-Wschodnią a Japonią przełomu XIX i XX w. Tymczasem Autorka poprzestaje głównie na rekonstrukcji kolejnych relacji osobowych. Jest to rekonstrukcja bardzo rzetelna, lecz pozostawia czytelnika w stałym już poczuciu niewykorzystanej szansy interpretacyjnej.

Podobne odczucie towarzyszy lekturze rozdziałów poświęconych środowisku rosyjskiemu. Zgromadzony materiał pokazuje Bronisława Piłsudskiego jako uczestnika niezwykle interesującej wspólnoty intelektualnej tworzonej przez zesłańców, badaczy Syberii, etnografów i pisarzy. Autorka rekonstruuje tę wspólnotę z dużą dokładnością, jednak znacznie mniej miejsca poświęca refleksji nad tym, jakie znaczenie miało funkcjonowanie w takim środowisku dla późniejszej działalności naukowej Bronisława Piłsudskiego. Tymczasem właśnie odpowiedź na takie pytanie mogłaby prowadzić do stworzenia rzeczywiście nowego ujęcia badanego problemu.

Warto przy tym podkreślić, że moje zastrzeżenia nie wynikają z przekonania, iż rozprawa nie spełnia ustawowego kryterium oryginalności. Przeciwnie – uważam, że spełnia je, choć w sposób odmienny od wielu klasycznych rozpraw literaturoznawczych. Jej nowatorstwo polega przede wszystkim na **oryginalnym zestawieniu i krytycznym opracowaniu rozproszonego materiału źródłowego**, a dopiero w drugiej kolejności na budowie nowej propozycji interpretacyjnej. Taki model osiągnięcia naukowego jest dopuszczalny, zwłaszcza w badaniach opartych na źródłach archiwalnych i wielojęzycznych kwerendach. Nie zmienia to jednak faktu, że w mojej ocenie zgromadzony materiał dawał podstawy do znacznie bardziej śmiałych i dalej idących uogólnień badawczych.

Uwzględniając przedstawione argumenty, stwierdzam, że kryterium określone w art. 187 ust. 2 zostało spełnione. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego dzięki poszerzeniu bazy źródłowej, nowym ustaleniom dotyczącym środowisk rosyjskiego i japońskiego oraz krytycznej syntezie wielojęzycznego materiału. Oryginalność ma przede wszystkim charakter rekonstrukcyjny i syntetyzujący, a w mniejszym stopniu polega na budowie nowego modelu interpretacyjnego; nie podważa to jednak pozytywnej oceny ustawowego kryterium.

Uwagi szczegółowe dotyczące rozprawy

Po przedstawieniu oceny trzech przesłanek ustawowych należy odnieść się do poszczególnych części rozprawy, ponieważ dopiero ich bliższa analiza pozwala właściwie ocenić wartość naukową całego przedsięwzięcia. Zdecydowana większość poniższych uwag nie dotyczy błędów rzeczowych, lecz decyzji metodologicznych, terminologicznych i kompozycyjnych, które wpływają na sposób wykorzystania bardzo bogatego materiału źródłowego.

Już nota edytorska na s. 8–9 wskazuje, że Autorka przywiązuje dużą wagę do kwestii terminologicznych i technicznych. Wyjaśnia tam, że konsekwentnie używa imienia „Bronisław", aby odróżnić głównego bohatera od Józefa Piłsudskiego; wskazuje przyjęte systemy transliteracji dla języka japońskiego, chińskiego, rosyjskiego i jidysza; uzasadnia zachowanie tradycyjnych form polskich nazwisk kobiecych; a także informuje, że w odniesieniu do ludów sachalińskich wybiera nazwy bliższe ich własnej identyfikacji, np. *Nivhgu* zamiast *Gilyaks*, *Evenks* zamiast *Tungus*, *Uilta* zamiast *Oroks*. Decyzje te świadczą o świadomości terminologicznej Autorki, choć zarazem prosiłyby się o szersze omówienie w części metodologicznej, zwłaszcza w kontekście relacji między nazewnictwem większościowym, kolonialnym i autoidentyfikacyjnym.

We Wprowadzeniu na s. 11–17 Autorka osadza rozprawę w ramach projektu ICRAP oraz prac nad *Collected Works of Bronisław Piłsudski*. Wskazuje, że rozprawa ma odpowiadać na potrzeby tego projektu, uzupełniać dotychczasowe biografie Bronisława Piłsudskiego i wspierać korzystanie z istniejących opracowań oraz indeksu biograficznego. Na s. 11 podkreśla również, że zakres tematu został określony przez wykonawców projektu, choć Autorka miała możliwość podejmowania własnych decyzji, wyborów i odkryć w jego ramach. Jest to informacja istotna, ponieważ pozwala zrozumieć dokumentacyjny charakter pracy, lecz zarazem rodzi pytanie, które powinno zostać mocniej dopowiedziane: gdzie dokładnie przebiega granica między potrzebami projektu ICRAP a samodzielnie sformułowanym problemem doktorskiej dysertacji.

W tym samym Wprowadzeniu, zwłaszcza na s. 12–13, Autorka rozwija wątek nietrwałości zasobów internetowych, odwołując się do raportu *Pew Research Center* oraz komentarzy dotyczących zaniku treści cyfrowych. Fragment ten pełni funkcję uzasadnienia potrzeby trwałego dokumentowania dorobku Bronisława Piłsudskiego. Jako argument pomocniczy jest zrozumiały, jednak w rozprawie z zakresu literaturoznawstwa jego objętość wydaje się dyskusyjna.

Można było ująć tę kwestię zwięźlej, aby szybciej przejść do właściwego problemu badawczego: literackich i intelektualnych relacji Bronisława Piłsudskiego.

Rozdział pierwszy (s. 18–30) spełnia funkcję biograficznego wprowadzenia, lecz miejscami zbyt szeroko omawia tło rodzinne, przestrzenne i obyczajowe w stosunku do głównego tematu rozprawy. Przykładem jest szczegółowy opis Zułowa i warunków wychowania Piłsudskiego na s. 18. Informacje te są zasadne o tyle, o ile prowadzą do określenia jego wczesnej kultury lekturowej i późniejszych relacji intelektualnych; poza tym zakresem osłabiają koncentrację wywodu na „otoczeniu literackim".

Rozdział drugi (s. 31–46) pozostaje znacznie ściślej związany z tytułem rozprawy, ponieważ rekonstruuje kształtowanie się kontaktu Bronisława Piłsudskiego z literaturą przed zesłaniem. Szczególną wartość ma analiza Dziennika i obecnych w nim utworów literackich (s. 40–43), która pozwala odtworzyć wczesną kulturę lekturową bohatera. Należałoby jednak oczekiwać silniejszego powiązania tych wniosków z późniejszymi kontaktami rosyjskimi, japońskimi i galicyjskimi.

Rozdział trzeci (s. 47–73) należy do lepiej ukierunkowanych części pracy, ponieważ zestawia odmienne typy kontaktu Piłsudskiego z rosyjskim środowiskiem intelektualnym. Analiza Iwana P. Juwaczowa, jego dziennika, Antona Czechowa i Lwa Szternberga pozwala porównać świadectwa pamiętnikarskie, literackie i naukowe. Omówienie traumatycznych snów Juwaczowa dotyczących Bronisława pokazuje samodzielną pracę z nietypowym źródłem. Taka interpretacja wymaga jednak wyraźnego określenia podstaw teoretycznych oraz ostrożnego rozróżnienia między analizą tekstowego zapisu snów a diagnozą psychologiczną.

Omówienie Antona Czechowa jest ważne, ponieważ pokazuje punkt styku między Bronisławem Piłsudskim a jednym z czołowych pisarzy rosyjskich. Zebrany materiał stwarza możliwość porównania etnograficznego, literackiego, publicystycznego i dokumentarnego sposobu pisania o Sachalinie. Autorka rekonstruuje go rzetelnie, mogła jednak wyraźniej pokazać, jak odmienne świadectwa wzajemnie się dopełniają lub konkurują w opisie tej samej przestrzeni.

Rozdział czwarty (s. 74–154) jest najważniejszą częścią rozprawy z punktu widzenia jej oryginalności. Relacje z Futabateiem Shimeiem, działalność Towarzystwa Polsko-Japońskiego oraz kontakty z japońskimi tłumaczami i działaczami społecznymi dokumentują skalę kwerendy i rolę Piłsudskiego jako pośrednika kulturowego. Organizacja materiału według kolejnych osób

i inicjatyw osłabia jednak syntezę problemową. Wartość tej części byłaby jeszcze większa, gdyby całe środowisko przedstawiono jako sieć: wskazano centralne postaci, kierunki przepływu tekstów i idei, języki pośredniczące oraz instytucje umożliwiające transfer wiedzy.

Rozdział piąty (s. 155–203) przekonująco ukazuje związki Piłsudskiego z galicyjskim życiem literackim. Wielowątkowa analiza relacji ze Stefanem Żeromskim, uzupełniona materiałem dotyczącym Wacława Sieroszewskiego i Bronisława Malinowskiego, pozwala prześledzić nie tylko fakt kontaktu, lecz także jego dynamikę, wspólne przedsięwzięcia i konflikty. W tej części podział materiału na konkretne problemy jest uzasadniony i najlepiej służy głównej tezie rozprawy.

Rozdział szósty (s. 204–211), ograniczony do Ludwika Janowskiego, pozostaje wyraźnie nieproporcjonalny wobec części rosyjskiej, japońskiej i galicyjskiej. Niewielka objętość i ograniczenie materiału do jednej postaci rodzą pytanie, czy część ta wymagała statusu odrębnego rozdziału. W strukturze całości pełni raczej funkcję podrozdziału uzupełniającego.

Rozdział siódmy (s. 212–267) dotyczy przede wszystkim późniejszej recepcji Bronisława Piłsudskiego jako inspiracji literackiej i artystycznej, a nie jego bezpośredniego otoczenia życiowego. Przykłady Stanisława I. Witkiewicza, Vladimira Sangi i literatury dziecięcej pokazują szeroki zasięg tej recepcji. Jest to wartościowe rozszerzenie perspektywy, lecz ma odmienny status metodologiczny niż wcześniejsze części pracy i wymaga jednoznacznego uzasadnienia relacji między „otoczeniem literackim" a „recepcją literacką i artystyczną".

Zakończenie rozpoczyna się na s. 268. Po tak obszernym wywodzie czytelnik oczekuje syntetycznego podsumowania najważniejszych rezultatów badań oraz wyraźnego wskazania ich znaczenia dla dalszego rozwoju literaturoznawstwa i badań nad Bronisławem Piłsudskim. Tymczasem, na tle całej pracy, zakończenie pełni przede wszystkim funkcję rekapitulacyjną. Autorka przypomina główne ustalenia wcześniejszych części, ale w mniejszym stopniu podejmuje próbę ich szerszego uogólnienia. W moim przekonaniu właśnie tutaj powinien najmocniej wybrzmieć autorski głos badaczki, zwłaszcza w zakresie odpowiedzi na pytanie, co analiza otoczenia literackiego zmienia w dotychczasowym obrazie Bronisława Piłsudskiego.

Aneks na s. 274–287, zawierający wyniki ankiety dotyczącej rozpoznawalności Bronisława Piłsudskiego, należy traktować jako materiał eksploracyjny i popularyzatorski, pozostający poza głównym tokiem argumentacji doktorskiej. Liczba 672 odpowiedzi jest interesująca, lecz sama

nie pozwala na wnioskowanie o społecznej rozpoznawalności badanej postaci. Ocena wyników wymaga informacji o sposobie rekrutacji respondentów, doborze i strukturze próby, konstrukcji kwestionariusza, sposobie kodowania odpowiedzi, podstawie zastosowanych analiz statystycznych oraz statusie etycznym badania i anonimizacji danych. Jeżeli dobór respondentów miał charakter otwarty i odbywał się w mediach społecznościowych, wyników nie można uznać za reprezentatywne dla szerszej populacji. W braku pełnych informacji metodologicznych ankieta stanowi słabą podstawę do uogólnień, dokumentując wybrane sposoby współczesnego postrzegania Piłsudskiego.

Na uznanie zasługuje bibliografia, rozpoczynająca się na s. 288, oraz indeks osobowy, rozpoczynający się na s. 312. Bibliografia obejmuje publikacje reprezentujące kilka tradycji narodowych i dobrze odzwierciedla rzeczywisty zakres przeprowadzonych badań. Nie pełni funkcji wyłącznie formalnej, lecz stanowi rezultat wieloletniej, systematycznej pracy badawczej. Indeks osobowy jest również ważny, ponieważ przy tak dużej liczbie postaci omawianych w rozprawie znacząco zwiększa funkcjonalność całego opracowania.

Warstwa językowa i edytorska rozprawy zasadniczo umożliwia sprawne śledzenie wywodu. Przy tak zróżnicowanym korpusie szczególnego znaczenia nabierają konsekwencja terminologiczna, jakość przekładów, ścisłe zachowanie przyjętych systemów transliteracji, jednolitość aparatu przypisów i bibliografii oraz wyraźne rozdzielenie źródeł pierwotnych od opracowań. Nota edytorska na s. 8–9 świadczy o świadomości tych problemów.
Wskazana natomiast byłaby końcowa redakcja językowa angielskiego tekstu oraz pełna normalizacja zapisu bibliograficznego.
Struktura rozprawy jest przejrzysta, lecz nierównomierna. Największe znaczenie dla oryginalności i głównego problemu mają części rosyjska, japońska i galicyjska; rozdział zachodnioeuropejski powinien raczej mieć status podrozdziału, a aneks pełni funkcję uzupełniającą. Rozdział o recepcji wnosi wartościowy materiał, lecz wymaga wyraźniejszego uzasadnienia metodologicznego. Najważniejszym osiągnięciem pozostaje zgromadzenie i krytyczne uporządkowanie rozproszonego materiału, głównym ograniczeniem zaś – niepełne podporządkowanie poszczególnych części jednej tezie interpretacyjnej.

Uwagi końcowe

Przeprowadzona analiza prowadzi do oceny pozytywnej, przy zachowaniu wskazanych zastrzeżeń metodologicznych i interpretacyjnych. Rozprawa przedstawia rozległy, wielojęzyczny materiał i krytycznie porządkuje źródła funkcjonujące dotychczas w odmiennych obiegach badawczych. Jej największe osiągnięcia dotyczą rekonstrukcji środowisk rosyjskiego, japońskiego i galicyjskiego oraz poszerzenia wiedzy o kontaktach Bronisława Piłsudskiego. Ograniczenia wiążą się przede wszystkim z nieostrością kategorii „otoczenia literackiego", rozproszeniem głównej tezy i niepełnym wykorzystaniem potencjału interpretacyjnego materiału. Nie kwestionują one rzetelności warsztatu ani samodzielności przeprowadzonych badań. Zgromadzony korpus stanowi trwałą podstawę dalszych analiz nad transferem wiedzy i międzynarodowymi środowiskami intelektualnymi Piłsudskiego. W tym sensie dysertacja wnosi istotny wkład do badań nad jego życiem i spuścizną.

Konkluzja

Odnosząc się bezpośrednio do kryteriów określonych w art. 187 ust. 1–2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, stwierdzam, że przedłożona rozprawa prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie literaturoznawstwo oraz wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Rozprawa stanowi również oryginalne rozwiązanie problemu naukowego dzięki poszerzeniu bazy źródłowej, nowym ustaleniom faktograficznym oraz syntezie wielojęzycznego materiału.

Moja ocena rozprawy jest pozytywna, przy wskazanych wyżej zastrzeżeniach metodologicznych i interpretacyjnych. Zastrzeżenia te nie podważają rzetelności warsztatu, samodzielności przeprowadzonych badań ani naukowej wartości osiągniętego rezultatu.

Uwzględniając powyższe ustalenia, uznaję, że rozprawa doktorska mgr Zofii Anny Kurzawińskiej pt. *Japońskie, polskie i rosyjskie otoczenie literackie Bronisława Piłsudskiego* spełnia

wymagania określone w art. 187 ust. 1–2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

W związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr Zofii Anny Kurzawińskiej do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dyscyplinie literaturoznawstwo.

Poznań, 29 lipca 2026 r.

Tomasz Wicherkiewicz